

OIKEAKIELISYYDESTÄ SANOMALEHDESSÄ

Suuri tiedotusväline on tärkeä vaikuttaja myös kielen kannalta, ja tästä vastuusta ollaan toimituksessamme tietoisia. Siellä tehdään päivittäin paljon työtä sen hyväksi, että kieli on korkeatasoista. Toki lopputuloksessa on monenlaista huomauttamisen aihetta.

Seuraavassa esittelen kielenhuoltoa toimituksessamme ja pohdin, mitkä syyt joutavat poikkeamiin kielenhuoltajien suosituksista.

LEHTI MUOKKAA OMAT SUOSITUKSENSA

Keskeisimmät suomen kielen sanakirjat ja kielioppaat ovat tietenkin hyvin saatavilla, kun juttuja kirjoitetaan ja muokataan.

Suunnitelmallisen kielenhuollon näkyvin väline ovat toimittajille monisteina jaettavat ohjeet, jotka löytyvät myös tietokoneen ruudulta. Näissä ns. kieliarkeissa puututaan lyhyesti ja ytimekkäästi aiheeseen tai pariin kerrallaan. Niiden suositukset ovat Helsingin Sanomain omia. Ne syntyvät niin, että kaksi toimituksemme sivutoimisesti kielenhuollolle omistautunutta jäsentä — toimituspäällikkö Pekka Kukkonen ja toimittaja Kaija Hackzell — ovat yhteydessä kielitoimistoon tai muuhun asiantuntijaan ja laativat sitten lehdelle oman suosituksen. Joissakin tapauksissa suositus poikkeaa kielitoimiston kannasta. Ytimekkäisissä monisteissa suosituksia ei perustella. Monisteita on ilmestynyt tähän mennessä nelisenkymmentä. Tiedossani ei ole, kuinka moni meistä toimittajista lukee ne huolellisesti.

Toinen, perinteisempi kielenhuollon väline ovat kielenhuollon monisteet. Toi-

mittaja, hum. kand. Kaija Hackzellia on pyydetty aika ajoin keräämään esimerkkejä lehdessä esiintyneistä kielen ongelmista ja merkitsemään viereen suositeltava muoto. Tähän lähestymistapaan liittyy mielestäni yksi ongelma: jos toimittajalla ei ennestään ole myönteistä käsitystä kielenhuoltajista, virheitä luetteleva moniste ei sellaista myöskään luo.

Suurella lehtitalolla on myös mahdollisuus järjestää omia kielenhuoltopäiviä, joissa käydään läpi oikeakielisyysääntöjä ja hyvän tekstin ominaisuuksia. Opettajat ovat kielenhuollon asiantuntijoita. Yhä enemmän on siirrytty ns. kieliklinikkaopetukseen, jossa kirjoittaja saa omiin teksteihinsä perustuvaa yksilöllistä ohjausta. Koulutus on täysin vapaaehtoista. On siis mahdollista, että eniten ohjauksen tarpeessa olevat eivät hakeudu siihen.

Tiedotusvälineissä myös kehitetään kieltä aktiivisesti, etenkin sanastoa ja nimistöä. Hankalille tai vieraskielisille termeille sepitetään ymmärrettäviä suomalaisia vastineita ja uusien käsitteiden sisältöä selitetään. Tällaista työtä tehtiin paljon siinä yhteydessä, kun Suomi liittyi Euroopan yhteisöön. Ulkomaisen nimistön kimpussa on myös puurrettu.

OIKEAKIELISYYS ON VAIN YKSI MONISTA PÄÄMÄÄRISTÄ

Ilman sen kummempaa teoriapohjaa pohdin, miksi lehdessä poiketaan toistuvasti perinteisistä oikeakielisyysnormeista, vaikka hyvä kieli on ammatissamme itsestään selvänä pidetty ihanne. Syytä näyttäisi olevan hyvin monentyypisiä. Huomasin, että

▷

oikeakielisyyden ihanne joutui usein risti-riitaan toisten ammatillisten ihanteiden kanssa.

Osa poikkeamista voi pitää hallittuina; ne perustuvat toimituksen sisäisiin suosi-tuksiin. Osa taas on hallitsemattomia — niitä voi siis nähdä varoittavina esimerkkeinä omissa kielenhuoltomonisteissamme.

Itsestään selvää on, että lehti halutaan tehdä helpoksi ja miellyttäväksi lukea. Tämä ei koske pelkästään tekstiä, vaan myös lehden typografista ja visuaalista asua. Meitä kehoitetaan kirjoittamaan dna pro DNA, cd-soitin pro CD-soitin ja atk pro ATK. Muuten lyhenteet pistävät sivulta silmään liian hallitsevasti. Kyse voi olla jopa käytetyn kirjasintyyppin ominaisuudesta. Otsikoissa poiketaan myös välimerkkisään-nöistä.

Teksteissä ja etenkin otsikoissa pyritään tiiviyyteen. Suomen kielen pitkät sanat tuot-tavat vaikeuksia otsikoinnissa. Sen takia otsikossa on usein USA, vaikka tekstissä puhutaan Yhdysvalloista. Emme puhu Yh-distyneestä Kuningaskunnasta emmekä Isosta-Britanniasta vaan nasevasti Britan-niasta. Sosiaalidemokraatit muuttuvat otsi-koissa demareiksi. »Kohuttu asia» ja »vaiettu ongelma» ovat esimerkkejä kieli-virheistä, joihin ahtaat tilat suorastaan viet-televät.

Autenttisuus kuuluu myös tiedonväli-tyksen ihanteisiin. Etenkin suorissa lai-nauksissa halutaan välittää mahdollisim-man aidosti, mitä joku on sanonut. Toisin kuin esimerkiksi Britanniassa, Suomessa ei ole ammattikunnan piirissä vakiintunutta normia siitä, kuinka paljon toimittajalla on oikeus muokata puhesitaattia. Puhekieli eroaa kirjoitetusta niin paljon, että jokaisen sanan ja muodon orjallinen kirjaaminen saa selkeänkin puhujan vaikuttamaan hölmöl-tä. Kuinka paljon toimittajalla on oikeus muuttaa lainausmerkkien väliin kirjattua tekstiä — ja kuinka paljon sitä on velvolli-

suus muuttaa? Käytäntö vaihtelee suuresti. Perussääntönä toimituksessamme on, että kielivirheitä ei saa olla haastattelulausun-noissakaan. Jos pienet korjaukset eivät riitä, suorasta lainauksesta on luovuttava ja sen sisältöä selostettava muuten. — Ylei-sönosaston kirjeet ovat toinen tekstityyppi, jossa autenttisuudella on merkitystä.

Selkeys ja ymmärrettävyys ovat tavoit-teina koko ajan toimittajan mielessä. Kie-lenhuollon kantavia ajatuksia on, että huo-no kieli välittää viestin huonosti ja että kiel-tä huoltamalla parannetaan ymmärrettä-vyyttä. Jotkut normit ja suositukset tuntu-vat kuitenkin vaikeuttavan ymmärtämistä. Tästä ovat esimerkkinä pilkkusäännöt. Niitä käsittääkseni rikotaan tietoisesti — ainakin itse teen niin. Välimerkeillä pyritään edis-tämään tekstin rakenteen hahmottamista, ei noudattamaan muodollisia sääntöjä. Pilk-kusääntöjen rikkomiseen ei toimituksen kielenhuoltajilta kuitenkaan ole tullut lupaa.

Vastikään satuin kuulemaan keskuste-lun, jossa työtoverini kysyi toiselta: »Hei kuule, miten kirjoitetaan sana 'internet-seksi'?» Toinen vastasi: »Kyllä siihen kannat-taa yhdysviiva laittaa, on se selkeämpi niin.» Keskustelu oli sikäli tyypillinen, että usein ratkaisuja haetaan yhdessä pohtimal-la, ei lähdeteoksista. Kollegani eivät ryhty-neet miettimään yhdyssanan alkuosan eris-tai yleisnimen luonnetta, äänneasua, vieras-peräisyyttä tai vakiintuneisuutta, kuten ammattimainen kielenhuoltaja olisi arva-tenkin tehnyt. Tämäntapaisten pohdintojen lopputulos myös usein poikkeaa normista. Uskoakseni lausenvastikkeen erottaminen pilkulla päälauseesta sekä yhdysviivan ylenpalttinen suosiminen yhdyssanoissa ovat yleistyneet kirjoitetussa kielessä, kos-ka niiden uskotaan auttavan luetun hahmot-tamisessa.

Nopeus on valttia tiedonvälityksessä ja kiire toimituksen todellisuutta. Kiireeseen myös usein vedotaan, jos lopputuloksessa

on valittamista. Mielestäni ainainen kiire vain edellyttää sitä, että hyvän kielen ja tekstin perusteet on opeteltu ja sisäistetty valmiiksi.

Joskus on kuitenkin hyväksyttävää, suorastaan tavoiteltavaa, ettei teksti ole viimeistä piirtoaan myöten hiottua. Jos toimittaja onnistuu laatimaan ja lähettämään jutun vaikkapa Dagestanista kylmyyden, liejun ja torakoiden — mahdollisesti myös aseellisten yhteenottojen — keskeltä, teksti ei pidäkään olla sellainen kuin se olisi kirjoitettu keskuslämmitetyn toimitalon nojatuolissa. Jutun kuuluukin olla rosoinen.

Kuivakkuus ja kapulakielisyys ovat kauhistus lehdessä, joka haluaa olla kiinnostava, elävä ja ajankohtainen. Tavanomaiset ja vaikeat asiat on yritettävä saada kiinnostaviksi. Siinä onnistutaankin usein, mutta toisinaan rahkeet loppuvat kesken. Ajankohtaisuutta tavoitellaan muoti-ilmauksilla ja elävyyttä kuluneilla puheparsilla. Punastuisin, jos joku kertoisi minulle, kuinka usein kirjoittamissani jutuisa kiristetään kukkaronnyörejä tai väännetään kättä. Pelihousuja niissä ei kai kuitenkaan ole revitty. Mitä tiuhempaa tahtia tekstejä joutuu suoltamaan, sitä vaikeampaa on olla luova ja omaperäinen kielenkäyttäjä. Tuotteliaisuus on kuitenkin arvossapidetty työntekijän ominaisuus.

Journalistien ihanneminän kulmakiviä ovat itsenäisyys ja riippumattomuus. Me emme kumartele mihinkään suuntaan — emme siis myöskään kielitoimistoon päin. Voisin kuvitella, että toimittajat eivät ole kielenhuoltajien asiakasryhmistä nöyrympiä. Toisaalta emme kumarra esimerkiksi yrityksiin päin: lehdessämme päätettiin vastikään käyttää suomen kielen mukaista Merita-pankkia tai Meritaa eikä pankin itsestään käyttämää nimeä Merita Pankki. Päätös kylläkin noudatti kielitoimiston suositusta. Ainakin yksi tappio on tuoreessa muistissa: suurimmat tiedotusvälineet oli-

vat jo ryhtyneet yksituumaisesti puhumaan Euroopan liitosta, mutta Suomen poliittinen johto kielsi virkamiehiä käyttämästä muuta nimitystä kuin Euroopan unioni. Ei autanut muu kuin antaa periksi.

Työnjohdolliset näkemykset ja käytävissä olevat voimavarat määräävät sitä, miten paljon tekstien korjailuun ja muokkaamiseen on resursseja ja ketkä sen tekevät. Joissakin toimituksissa kaikki tekevät kaikkea, toisissa taas on pelkästään editoimiseen keskittyviä toimittajia tai toimitus-sihteereitä.

MURTEISTA VASTALÄÄKETTÄ KAPULAKIELELLE

Kaikki poikkeamat oikeakielisyysnormeista eivät tietenkään johdu kilpailevista ihan-teista. Jos työpaine on kova, toimittajaa voi uhata kielellinen loppuunpalaminen. Toimittaja on myös koko ajan alttiina virkamiesten kapulakielelle, poliitikkojen fraaseille, markkinamiesten iskusanoille ja vieraiden kielten vaikutukselle. Etenkin ulkomaantoimituksessa mutta myös urheilu-, talous- ja kulttuuritoimituksissa käännetään uutistoimistojen englanninkielistä tekstiä päivittäin. Toimituspäällikkö Kukkonen havaintojen mukaan englannin vaikutus näkyy monin tavoin: esimerkiksi lauseen-vastikkeita ei käännösteksteissä ole juuri lainkaan. Lukijoita ilahdutetaan toisinaan myös puhumalla Helsingorin sijasta Elsino-resta tai Määrin sijasta Moraviasta.

Huonoille vaikutteille altistumisen seurauksia voi yrittää torjua riittävien lomien, toimenkuvien vaihtelemisen ja virkistävien koulutustilaisuuksien avulla. Tukea taisteluun hyvän kielen puolesta voi saada esimerkiksi murteiden rikkaudesta tai kaunokirjallisuudesta. Ehkäpä niistä voisi ammentaa nykyistä enemmän aineksia myös toimittajien koulutustilaisuuksiin.

Jos listan poikkeamia aiheuttavista te-

kijöistä haluaa kattavaksi, on myönnettävä myös inhimillisten heikkouksien mahdollisuus.

Olisi kuitenkin väärin jättää huomiotta toisen osapuolen, normien ja niiden laatijoiden, osuus. Ensinnäkin suomen kielen rakenne on monimutkainen — jo oikean sijapäänteen lisääminen numeron ja kaksoispisteen jälkeen voi olla ylivoimaista ilman suomen kielen opintoja. Mitä sitten tulisi ajatella lehtemme kielimonisteiden laatijan kuvauksesta, jonka mukaan kielitoimistolta saadut suositukset on muotoiltava

alusta loppuun uudelleen, jotta ne eivät herätä toimittajissa liikaa hilpeyttä? Se kai todistaa edelleen olemassa olevasta kulttuurierosta kielen huoltajien ja sen käyttäjien välillä. Suositusten muuttuminen ajan mukana aiheuttaa sekini hämmennystä, ja vielä enemmän hämmentävät selvät koulukuntaerot kielitoimiston sisällä. ■

KAARINA JÄRVENTAUS

*Helsingin Sanomien toimitus,
PL 975, 00101 Helsinki*

LAKIKIELI MONIKIELISESSÄ YHTEISÖSSÄ

Juristeilla on usein melkein sairaaloinen taipumus ja halu määritellä termejä. Ryhtyessäni vastaamaan kysymykseen »Jyrääkö EU kielemme?» voisin — vähän samaan tapaan kuin sotamies Svejkin maanisesti määrittelynhaluinen eversti — kysyä: tiedättekö, mitä EU on?

Kysymys saattaa olla aiheellinenkin, koska Euroopan unioni ei oikeastaan ole kovin paljon muuta kuin itsenäisten valtioiden muodostama liitto, johon kuuluu kolme Euroopan yhteisöä: Euroopan yhteisö, Euroopan hiili- ja teräsyhteisö sekä Euroopan atomienergiayhteisö. Yksinkertaisuuden vuoksi voidaan tässä yhteydessä rajoittaa tärkeimpään yhteisöön, Euroopan yhteisöön (siis EY), jolla on oma oikeusjärjestys.

Jäsenvaltiot ovat osittain luovuttaneet lainsäädäntövaltaa yhteisölle (tai unionille, jos asia halutaan ilmaista sillä tavalla). Tämä on mielenkiintoisin ja tärkein aspekti integraatiossa: unionilla on ylikansallisia piirteitä. On olemassa kolme kenttää: lain-

säädäntöalueet, joilla yhteisöllä on yksinomainen toimivalta, alueet, joilla toimivalta on jaettu yhteisön ja jäsenvaltion välillä, sekä alueet, jotka kuuluvat jäsenvaltion eksklusiiviseen toimivaltaan.

Kun siis kysymme, jyrääkö EU kielemme, on syytä tehdä eroa ensinnäkin väljemmän Euroopan unionin käsitteen ja suppeamman Euroopan yhteisön välillä. Se tosiasia, että Suomi nyt on Euroopan unionin jäsenvaltio, vaikuttaa ns. neljän vapauden voimalla monin tavoin talouteemme, kulttuuriimme ja kielemme. Tavaroiden, palvelujen, pääoman ja ihmisten vapaa liikkuvuus vaikuttaa välillisesti ihmisten kielelliseen käyttäytymiseen Euroopassa. Millainen tämä vaikutus tulee olemaan ja mikä siinä on hyvää ja mikä pahaa, on mielenkiintoinen kysymys, johon minulla ei ole vastausta ja jonka myös rajaani kirjoitukseksi ulkopuolelle.

Kysymykseen, jyrääkö EU kielemme, liittyy myös kysymys siitä, mitä kielelläm-